

Соціальний захист бездоглядних та важковиховуваних дітей у 20-30 –ті рр.. XX ст.

На початку 20-30 рр. XX ст. найбільш вразливим прошарком населення, який потребував соціального захисту та конструктивних дій з боку влади були діти. Війни, складна політична та економічна ситуація, соціальна нестабільність призвели до виникнення та поширення таких соціальних явищ як бездоглядність та важковиховуваність.

Так, після Жовтневих подій, партійні органи впроваджували різні масові заходи щодо влаштування безпритульних та бездоглядних дітей і намагалися створити сприятливі умови для їхнього виховання. Була законодавчо оформлена система соціально – правового захисту неповнолітніх, створена система взаємопов'язаних органів і закладів, які одночасно вели боротьбу з бездоглядністю та її профілактикою.

Держава також спрямовувала свої зусилля на розвиток правових засад превентивної політики. Розвивалося законодавство, були створені суди для неповнолітніх; виправні заклади для підслідних та підсудних.

Відомства та організації, створенні у цей час (Наркомдрав, Наркомпрос, НКВС, профсоюзи, жіночий та кримінальний відділи, ДПУ, партійні органи тощо) вели активну діяльність, спрямовану на подолання цих явищ. Основна діяльність у цьому напрямку покладалася на місцеві органи народної освіти (ОНО), яким підпорядковувалися відділи соціально-правової охорони неповнолітніх (СПОН). У структуру відділів у свою чергу входили: стіл опіки, дитячий адресний стіл та дитячі соціальні інспекції (ДСІ).

Поряд з названими установами виникла системи органів, яка спеціально була призначена для розгляду справ правопорушників, - комісія у справах неповнолітніх («комнеп»).

Організація роботи у вищеназваних установах здійснювалася згідно постанов, циркулярів та положень спрямованих на захист та забезпечення всебічного розвитку дітей, створення сприятливих умов для їхнього повноцінного життя у суспільстві.

Наприклад, у 1926 р. СПОНОм був виданий «Проект Положення про організацію боротьби з дитячою безпритульністю» в якому викладено чіткі інструкції щодо розподілення та захисту дітей означеної категорії.

«...**Ст.136.** по відношенню до безпритульних, які не досягли 16 років, які знаходяться в умовах, небезпечних для їхнього фізичного або суспільно-трудоного розвитку, державою приймаються засоби охорони, допомога у вихованні відповідно характеру та ступінню їхньої безпритульності.

Примітка 1. У відношенні неповнолітніх безпритульних у віці 16-18 років живаються міри, викладені у ст. 139, за виключенням заходів означених п. 1. і п. 2.

Примітка 2. Засоби боротьби з безпритульністю розумово відсталих та фізично дефективних дітей і неповнолітніх повинні бути організовані у відповідності з особливостями їхнього інтелекту і побуту.

Ст. 137. Безпритульні, які потребують повного забезпечення і виховання, приймаються діти:

1. повні сироти; а також які не мають братів та сестер, які б доглядали за ними;
2. які втратили зв'язок з батьками або родичами;
3. вилучені постановами суду, в наслідок злочинної дії або розпутного життя батьків або осіб у яких вони виховувались, або в наслідок зловживання батьківськими правами;
4. підкидьки.

Ст. 138. Діти, які потребують принаймні тимчасової охорони або часткової допомоги і виховання:

1. які стали бездоглядними, в наслідок тяжкої хвороби або інвалідності, яка позбавила працездатності батьків або осіб у яких вони виховувались, і які не користуються допомогою держави;
2. які стали бездоглядними в наслідок відсутності їхніх батьків або осіб на утриманні яких вони знаходилися і виховувалися.

Примітка. До тих неповнолітніх, які фактично знаходяться на утриманні родичів або сторонніх осіб, які опікуються ними, застосовуються тільки засоби охорони.

Ст. 139. По відношенню до бездоглядних дітей, а також дітей, які потребували тимчасової охорони або часткової допомоги і виховання відповідно ст. ст. 137 і 138 кодексу народної освіти, застосовуються наступні заходи:

1. розташування в заклади «Материнства і дитинства»;
2. розташування в заклади різних типів;
3. розташування в лікувальні або медико-педагогічні заклади; неповнолітні правопорушники, які не піддаються медико-педагогічному впливу, застосовуються міри розташування в трудові будинки, колонії та ін. установи НКВС;
4. розташування у виробничі, промислові та сільськогосподарські трудові заклади; влаштування на роботу, в навчально-виробничі майстерні, професійні школи та технікуми, на навчання кооперативним об'єднанням, а також окремим ремісникам і кустарям, як у містах так і в селах;

5. розташування в сім'ї робітників з наданням останнім матеріальної підтримки, у порядку ухвалених урядом різних пільг з метою полегшення утримування влаштованих у них дітей;

6. тимчасове розташування у приймально-розподільних пунктах;

7. надання матеріальної та іншої допомоги на дому;

8. призначення опіки і передача під нагляд вихователя, дитячого соціального інспектора або осіб виділених суспільними організаціями» [ст. 59]¹.

Як видно з цього проекту, основною формою виховання та захисту бездоглядних та важковиховуваних дітей було влаштування їх в установи інтернатного типу для тимчасового або тривалого утримання, навчання та виховання. У таких приймально-розподільчих пунктах, діти знаходилися під наглядом педагогів, вихователів та лікарів, а потім направлялися або у заклади постійного перебування (дитячі будинки, дитячі містечка, комуни та колонії тощо), або працевлаштовувалися, у іншому ж випадку їх повертали батькам або родичам.

Була створена і система заходів у роботі з підлітками: одноразова виховна дія (бесіда, зауваження); влаштування або повернення у сім'ю; довготривалий нагляд за поведінкою підлітків; поселення їх у закриті виховні установи.

Боротьба з безпритульністю та важковиховуваністю полягала насамперед у «філантропічних заходах», тобто у вилученні дітей з вулиці, розміщенні в дитячих закладах та наданні матеріальної допомоги. Проводилися «Тижні безпритульної і хворої дитини», де брали участь громадські, профспілкові і комсомольські організації. Проводилися різні з'їзди та збори діячів, щодо охорони дитинства.

Зокрема, після прийняття постанови у 1926 р. «Про заходи боротьби з дитячою безпритульністю», активізувалася діяльність усіх відомств, було створено суспільство «Друг дітей», яке опікувалося справами охорони дитинства, вело масову боротьбу та агітаційну роботу з дитячою безпритульністю та важковиховуваністю.

Іншим кроком у боротьбі з бездоглядністю та важковиховуваністю була ідея трудового та суспільно-політичного виховання дітей. Така позиція уряду регламентувалася тим, що окрім забезпечення всім необхідним для виживання та захисту означеної категорії дітей, була істотна потреба у наданні їм професійних навичок, спрямованих на поліпшення та підготовку їх до самостійного життя.

Завдяки цьому система реабілітації бездоглядних та важковиховуваних дітей стала розвиватися за рахунок збільшення сегменту трудових колоній та комун.

¹ ЦДАВО Ф № 166 оп №4 од зб 914. Матеріали про боротьбу з дитячою безпритульністю, стан дитячих колоній та будинків (від 22.6 1924 до 22. 7 1925) Материалы СПОНа РСФРР

Багато трудових колоній та комун того часу стали широко відомими завдяки добре поставленій в них виховній роботі. Наприклад, організовані А.С. Макаренка Полтавська трудова колонія ім. Горького та Харківська трудова комуна ім. Держинського; Прилуцька трудова комуна для хлопчиків та юнаків Большевська комуна; Солотчинська дитяча колонія для важких дітей; Лопасненський інститут трудового виховання «Нове життя» для дівчат-правопорушниць; суспільство «Дитячий труд та відпочинок» і колонія «Бадьоре життя» С. Т. Шацького тощо.

Історія розвитку навчально-виховних закладів для бездоглядних та важковиховуваних дітей і підлітків – це шлях до становлення нових методів та форм педагогічної роботи, організації та виховання самодіяльних дитячих колективів. Педагогічні колективи таких закладів самостійно розробляли нові педагогічні проблеми і способи їх розв'язання, знаходили оригінальні підходи до організації та керування дитячими колективами.

Часто дітей з дитячих закладів передавали під опіку родичам та в сім'ї працівників. Патронат, усиновлення, призначення опіки, організоване влаштування на роботу, професійні школи та технікуми – все це неодмінно сприяло роботі дитячих навчально-виховних закладів в боротьбі з бездоглядністю.

Завершення роботи з ліквідації бездоглядних у країні відноситься до середини тридцятих років. РНК СРСР та ЦК ВКП (б) у постанові «Про ліквідацію дитячої бездоглядності і безпритульності» у 1935 р підкреслювали роль суспільства у вихованні дітей та молоді, визначали систему заходів щодо попередження та профілактики бездоглядності; організації боротьби з малолітніми правопорушниками та хуліганством дітей на вулиці; посилення відповідальності батьків за виховання дітей.

Таким чином, у 20-30 рр.. ХХ ст. проблеми пов'язані з бездоглядністю, безпритульністю та важковиховуваністю не залишилися без уваги з боку держави та суспільства. Для цього створювалися різноманітні заходи, програми, товариства для захисту прав таких дітей. Звісно не всі проблеми бездоглядності та важковиховуваності були розв'язані на той час, на вулицях все одно залишалася велика кількість дітей, які потребували виховання, опіки та матеріальної допомоги. Однак кількість таких дітей помітно зменшувалася із розвитком державної системи виховання і системи навчально-виховних закладів.